

Гуманізація вищої освіти як показник якісного рівня підготовки фахівців

Актуальність теми. Показником якості вищої освіти є готовність фахівця виконувати свої професійні функції на достатньо високому рівні, здатність до реалізації особистісних здібностей та потенцій, задоволення потреби у самореалізації.

Одним із ефективних шляхів підвищення якості вищої освіти є посилення гуманістичної спрямованості навчального процесу та освітнього середовища вищої школи взагалі. Сьогодні освіта відіграє значну роль у житті людини, охоплюючи великий проміжок часу у формуванні особистості. Вона є одним із найважливіших способів передачі наукового знання та його пристосування до масової свідомості. Через освіту передається також той набір духовно-моральних ідеалів і цінностей, які зберігаються в національних культурах.

Останнім часом більшість науковців і педагогів говорять про кризу системи освіти, головну причину якої пов'язують з тим, що освіта втратила свій ціннісний аспект, що вона не має гуманістичного підтексту. На потребі гуманізації та гуманітаризації освіти й освітнього процесу сьогодні одностайно наполягають як представники науки, так і працівники освіти.

Дегуманізаційні процеси в освітній галузі вбачають нині предусім в її «перетворенні на інструментальну категорію індустріальних і ринкових відносин», втратою гуманістичного сенсу освіти, внаслідок чого вона перетворюється на «утилітарне засвоєння вузького спектру професійних знань і навичок» [2, с. 153], що є характерним як для розвинутих країн, так і для країн, які розвиваються.

Дослідження проблем гуманізації навчального процесу вищої школи доводять, що гуманізація навчання - необхідна умова підготовки фахівця, яка передбачає відхід вищої школи від авторитарної педагогіки, з її ставленням до студентства як пасивного об'єкта впливу, а оволодіння повною мірою педагогікою співробітництва, заснованою на діалогічному спілкуванні науково-

педагогічних працівників і студентів як рівноправних суб'єктів навчальної діяльності. Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що питання впровадження принципів гуманізації у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів та визначення його впливу на якість освіти розглянуто недостатньо.

Метою статті є наукове обґрунтування змісту понять “гуманізація” та «якість освіти», визначення шляхів впровадження принципу гуманізації у навчально-виховний процес вищих навчальних закладів.

Основна частина. Проблемі гуманізації освітнього процесу приділялась увага багатьма педагогами, мислителями, науковцями різних галузей від найдавніших часів до сучасності: Я.Коменський, А.Дістервег, Ж-Ж. Руссо, Л.Толстой, Г.Сковорода, І.Франко, В.Сухомлинський, А.Макаренко, С.У.Гончаренко, В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.І.Добринін, Т.Н.Кухтевич, М.Є.Добрускін, Є.Н.Шиянов та інші.

Проте і в наш час перед науковцями та освітянами стоїть дилема: чому надати перевагу – інформатизації чи гуманізації освіти.

Освічена людина, як зазначає В.Л.Ортинський, це не тільки та особа, яка має знання і вміння з основних сфер життєдіяльності, високий рівень розвинутих здібностей, а й людина, у якої сформований світогляд і моральні принципи, поняття і почуття мають шляхетну та піднесену спрямованість. Тобто, освіченість передбачає також вихованість людини. Критерії освіченості — ясність і чіткість понять, якими оперує людина; визначеність і конкретність мислення; вміння бачити необхідність і знаходити її причини; усвідомлення зв'язків між предметами і явищами; здатність передбачити розвиток подій на основі ретельного аналізу наявних тенденцій, кількість і якість продуктів праці і, зрозуміло, соціалізованість[4,с.75].

Якість вищої освіти - сукупність властивостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти і особисті духовні та матеріальні потреби, і потреби суспільства.

Якість освіти визначають:

- ступенем відповідності цілей і результатів освіти на рівні конкретної системи освіти й на рівні окремої освітньої установи;
- відповідністю між різними параметрами в оцінці результату освіти конкретної людини (якістю знань, ступенем сформованості відповідних умінь і навичок, розвиненістю відповідних творчих та індивідуальних здібностей, властивостей особистості й ціннісних орієнтацій);
- ступенем відповідності теоретичних знань і вмінь їхньому практичному використанню в житті й професійній діяльності у розвитку потреби людини в постійному відновленні своїх знань і вмінь та безупинному вдосконалюванні їх [там же, с.76].

Якість освіти конкретної особистості визначається як готовність до вирішення поставлених завдань, здатність до постійного самовдосконалення, саморозвитку, самостійності та критичності мислення. Зміст та принципи побудови освіти мають базуватися саме на виконанні таких цілей освіти, які сформулюють ці компетенції у фахівця. Цьому в повній мірі може послугувати гуманізація освітнього процесу.

Поняття «гуманізм» завжди пов'язували з людиною, як основною цінністю і унікальним творінням природи. Філософи-гуманісти підносили феномен людини на вищі щабелі і намагались зрозуміти її парадоксальність та глибинну сутність. Гуманізм у вузькому історичному значенні є не що інше, як «етико-естетична антропологія». Це філософське тлумачення людини, коли суще в цілому інтерпретується від людини і по людині [11, с.51].

Початкова латинська формула цього поняття – *Studia humanitatis* – на думку сучасних філософів (Баткін Л.М.), мала наступне значення: «запопадливе вивчення всього, що складає цілісність людського духу», оскільки *humanitatis* це повнота і нероздільність людської природи. В педагогіці, за тим же свідченням, термін «гуманізм», як спеціальне позначення педагогічної позиції по відношенню до дитини, вперше використав педагог Хітхаммер, друг Шіллера і Гегеля, у 1808 році [2, с11]

Сутність гуманізму розглядалась багатьма науками, такими як філософія, педагогіка, психологія, соціологія, культурологія.

У філософському розумінні термін «гуманізм» тлумачиться з позицій визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, на гідне життя; як необхідність створення умов для максимального розвитку людини, роду та індивіда. «Гуманізм – рефлекторний антропоцентризм, який бере свій початок з людської свідомості і має своїм об'єктом цінність людини, за виключенням того, що відчужує людину від самої себе, підкорюючи її надлюдським силам та істинам, або використовуючи для недостойних цілей»[7, с.119].

Узагальнюючи різні філософські тлумачення гуманізму, С.С.Горбенко дає наступне визначення: «гуманізм – це система поглядів і переконань людей, яка знайшла свій розвиток і обґрунтування у особливому напрямку філософії, коли весь світ усвідомлюється крізь призму самоцінності людини, її буття, тобто, коли цей світ сприймається залежним від людини; вона має право на максимальне розкриття і розвиток своїх сутнісних сил, на повноту самореалізації і цілеспрямований саморозвиток, усвідомлюючи це як сенс свого життя»[2, с.12].

Психологія вважає, що сутність гуманізму полягає в обумовленій моральними цінностями установці на інших, здатності до переживання за них, співчуття, співучасті і співпраці. З самого початку гуманістичний підхід (спочатку в рамках гуманістичної психології) займався вивченням можливостей та обдаровань людини. Він аналізував такі явища як любов, творчість, образ „Я”, розвиток, організм, реалізація, власних можливостей, вищі цінності буття, становлення, спонтанність, досвід, психічне здоров'я тощо. Цей підхід метою свого вивчення зробив здорового творчого індивіда. На сьогоднішній день світова наука пов'язує з ним імена К.Гольдштейна, А.Маслоу, Дж.Олпорта, К.Роджерса, Р.Мея, Е.Фрома, К.Хорні, В.Франкла, Р.Бернса та ін.

Культурологія спрямовує свої зусилля на визначення взаємовпливу культури та освіти і в цьому вбачає гуманістичну цінність освіти.

Якщо розглядати поняття культури як досягнутий рівень технічного і технологічного прогресу, виробничого досвіду і навичок людей до праці, освіти науки і мистецтва, то не можна заперечувати, що культура суспільства

пов'язана з рівнем розвитку освіти, науки й мистецтва у даний проміжок часу. Тобто, виявляється взаємозалежність між культурою та освітою, і вплив освіти на прояв культури у суспільстві взагалі.

Культурологічний підхід до гуманістично спрямованого виховання особистості прослідковувався ще у концепціях видатних педагогів-класиків Я.А.Коменського, Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, А.Дістервега, які наголошують на принципі природовідповідності та культуровідповідності у розвитку особистості.

Одним із перших взаємозв'язок гуманістичного виховання і культури обгрунтував німецький педагог-гуманіст А.Дістервег, який зазначав, що ефективне виховання має будуватися з урахуванням трьох принципів: природовідповідності, тобто врахування вікових та індивідуальних особливостей фізичного і психічного розвитку дитини; природодоцільності, як врахування умов, місця, часу, в якому живе дитина, національної культури; самодіяльності, як прагнення розвивати дитячу творчу активність[цит. по: 2,с.47].

У педагогічному розумінні гуманізм означає людяність, рису характеру, яка найповніше виявляється у любові й повазі до людей та передбачає високий рівень вимогливості. Гуманістична спрямованість є провідною багатьох педагогічних концепцій. Педагогами-гуманістами називають цілу плеяду видатних людей: Л.Толстого, Г.Сковороду, М.Костомарова, П.Куліша, О.Духновича, К.Ушинського, А.Макаренка, В.Сухомлинського, Г. Ващенко, С.Шацького та багатьох інших.

В.Сухомлинський глибоко вірив, що кожна людина може досягти високої майстерності в тій чи іншій галузі праці і прагнув пробудити у своїх вихованців прагнення творчості. «Розпізнати, виявити, розкрити, виплекати в кожному учневі неповторно індивідуальний таланти – значить підняти особистість на високий рівень розквіту людської гідності» [10,с.46].

На сьогодні гуманізм частіше вживається у розумінні гуманності, тобто людяності, доброзичливості, доброчинності. Головним засобом поширення та

розвитку гуманізму є освіта. З розвитком гуманізму змінювались і уявлення про гуманізацію освіти, як основний шлях втілення ідей гуманізму у суспільстві.

Гуманізація освіти - орієнтація освітньої системи й освітнього процесу на розвиток і становлення взаємоповаги між студентами і педагогами, основаної на врахуванні прав кожної людини; на збереженні і зміцненні їхнього здоров'я, почуття власної гідності й розвитку особистісного потенціалу. Саме така освіта гарантує учням право вибору індивідуального шляху розвитку[4, с.73].

На стикові ХХ-ХХІ віків започатковується „культуротворча” освіта з уявленнями про гуманістичний тип особистості: формування творчої особистості, орієнтація на саморозвиток, самореалізацію. Висувається нова освітня парадигма „школи життя” - спрямованість на самовдосконалення, розвиток особистісних потенцій, гнучкості та критичності мислення.

Формуванню творчого індивіда може прислужити система освіти особистісно орієнтованого цілеспрямовання (гуманістична), що покликана забезпечити формування у суб'єкта необхідних загальнокультурних, професійних і психіко-психологічних новоутворень.

Особистісний підхід дедалі настійливіше утверджується як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного процесу, який передбачає створення таких умов, за яких навчання стає сферою самоствердження особистості. Особистісно стверджувана ситуація – це та, яка актуалізує сили особистості. Будь-які педагогічні успіхи зумовлені актуалізацією власних сил особистості як педагога, так і студента.

«Метою особистісно орієнтованого навчання є процес психологічно-педагогічної допомоги особистості в становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні. Особистісно орієнтований підхід поєднує освіту та виховання в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку особистості» [5,с.34], підготовки її до життя, надає можливість для подальшого саморозвитку та самовдосконалення.

Новий напрям педагогіки – педагогіка співробітництва базується на принципах гуманізації, демократизації та індивідуалізації. У своїх останніх

наукових роботах академік І.А.Зязюн використовує термін «педагогіка добра». В основі такої педагогіки лежить нова парадигма виховання, сутність якої полягає й формуванні виховуючих суб'єкт-суб'єктних відносин, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вихователя і вихованців. Основою такої діяльності є рівність позицій вихователя та вихованців, діалогічне спілкування, довіра і підтримка [3].

Шляхи впровадження принципу гуманізації навчання у вищі навчальні заклади:

1. Посилення ролі національного у викладанні та побудові змісту навчання взагалі.

Українська педагогічна думка звертається до джерел етнопедагогіки, оскільки саме відродження національних традицій, повернення до джерел народної мудрості, посилення ролі національного у освіті сприятиме збереженню культури і формування свідомої особистості.

Впродовж століть українською народною педагогікою було сформовано цілісну систему виховання. Гуманний характер української педагогіки відображено в її виховному ідеалі.

Ідеал виховання – уявлення про взірць людської поведінки і стосунки між людьми, що виходять із розуміння мети життя. Дієвість ідеалу – це ступінь його впливу на поведінку особи. На основі мети та ідеалу виховання формуються цілі виховання. Ідеал національного виховання – найглибше розкрито у працях видатного українського педагога Г.Г. Ващенка (1867–1967). В основі ідеалу національного виховання лежать загальнолюдські та національні цінності. До загальнолюдських відносяться – добро, справедливість, людяність, любов. До національних – мова, культура, звичаї. Г.Г.Ващенко особливу увагу приділяв питанню виховного ідеалу, як зразка особливої освітньої цінності. На його думку, цим ідеалом має бути християнський виховний ідеал як образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог у вихованні. Такий ідеал побудований на двох головних принципах: християнській моралі й українській духовності. За Г.Ващенком, ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння

Богові та своїй нації. Він містить таку систему компонентів духовного світу українців: національну психологію – психологію працюючого господаря, вмілого хлібороба, поборника прав людини і державної незалежності, духовної спадщини народу; національний характер і темперамент – одвічне правдошукання, гостинність і щедрість, лагідність, талановитість, ніжність і глибокий ліризм, волелюбність і душевне багатство; національний спосіб мислення – самобутність, завдяки чому із століття в століття розвивається українська самобутня культура і духовність; народну мораль етику – людяність, доброту, милосердя, співпереживання, як найвищі духовні надбання; народну естетику – красу поведінки, привабливий стиль життя, доброзичливе ставлення до людей, уміння вишивати одяг, готувати смачну їжу; народну правосвідомість – життя за законами добра і краси, правди і справедливості, гідності і милосердя; національну філософію – самобутню систему ідей, поглядів на природу, суспільство, всесвіт, на духовний світ людини, проблему долі людини; національний світогляд – систему поглядів, переконань, ідеалів, яка є основою національної духовності; національну ідеологію – ідейне багатство нації, систему філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних ідей, поглядів і переконань; національну свідомість та самосвідомість – відчуття гордості за незалежність української нації[5].

2. Впровадження особистісно орієнтованого навчання, в основі якого лежить культурологічний підхід.

Культурологічну концепцію особистісно орієнтованої освіти обґрунтувала Є.В.Бондаревська [1, с.250-252.], визначивши як основні наступні положення:

- освіта – це духовний обрис людини, який складається у процесі освоєння моральних та духовних цінностей культури;
- об'єктом і ціллю освіти є людина культурна;
- розвиток освіти у контексті світової і національної культури передбачає гуманітаризацію технологій навчання і виховання, створення в освітніх закладах середовища, яке формувало б

особистість, а вона була здатна до творчої самореалізації в сучасній культурній ситуації;

- творчість – основа розвитку культури, тому основним принципом освіти у контексті культури є принцип креативності, який передбачає створення атмосфери співробітництва і співтворчості; освіта повинна наповнюватись культурними, тобто людськими смислами;
- культурологічний підхід є основним методом проектування особистісно орієнтованої освіти.

3. Основлення змісту освіти відповідно до новітніх тенденцій розвитку науки та техніки, гуманізація освіти.

Соціологія освіти виявляє основні тенденції оновлення змісту освіти у ХХІст.: демократизація всієї системи навчання і виховання; підвищення фундаментальності освіти; гуманізація та гуманітаризація освіти, використання найновіших технологій навчання; інтеграція різних форм і систем освіти як на національному, та і на світовому рівнях [9, с.389]. Ці аспекти набувають значимості у зв'язку з дослідженням питання взаємодії освіти з виробництвом, проблемами професійної мобільності людей, підвищенням трудової активності, визначенні суперечностей між освітою та реальним змістом праці і т.д.

Складником і засобом досягнення загального процесу гуманізації, спрямованого на долучення до гуманітарної культури як до цілісного феномену, є ідея гуманітаризації освіти. Гуманітаризація - орієнтація на засвоєння змісту освіти незалежно від його рівня й типу, що дає змогу охоче розв'язувати головні соціальні проблеми на користь і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, будь-яких професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами; бути економічно і юридично грамотним[4, с.75].

Під гуманітаризацією освіти також розуміють індивідуальне самовизначення особистості, розвиток її самосвідомості, самоосвіти задля наступної самореалізації в особистісному та професійному планах. Гуманітаризація освіти, як зазначає М. Назарова, є водночас наслідком,

причиною, чинником і завданням гуманізації життя суспільства, відповіддю на запити техносфери [7,с. 3].

Головним завданням, яке ставиться перед гуманітаризацією освіти, є взаємозбагачення та взаємодоповнення знань з окремих предметів, що створить єдиний образ світу. Така освіта повинна бути спрямована на розвиток глибоких і дієвих знань, критичності та гнучкості мислення, креативного аспекту діяльності.

Гуманітаризація передбачає таку перебудову логіки навчання, за якого будуть взаємодіяти на основі діалогу всі учасники процесу навчання, проявляти активність та ініціативність заради досягнення успіху у навчанні. Отже, гуманітаризація – це перш за все діалогізація освіти, можливість проявити все те, що закладено природою в особистості, можливість реалізувати себе в освітньому середовищі.

5. Застосування гуманістичного підходу до організації процесу навчання.

Гуманістичний підхід до навчання психологія визначає як один із основних.

Навчання, відповідно до гуманістичного підходу – це унікальний досвід, і тому на одну ситуацію кожен може реагувати по-різному. Досвід і сприйняття кожної людини індивідуальні, кожен має свій темп засвоєння навчального матеріалу, тому й навчальні ситуації для кожного також будуть індивідуальними. Метод навчання також є індивідуальним, тому все, що людина засвоює практично є самостійним відкриттям. Якщо на запитання: «Що ви зрозуміли?», ви отримаєте різні відповіді, які можна вважати однаково вірними. Максимально ефективно навчання відбувається внаслідок закріплення вивченого матеріалу, яке відбувається протягом тривалого часу і допомагає отримати дієві знання та зрозуміти їх корисність.

Гуманістичний підхід передбачає, що особистість буде почувати себе у навчальному середовищі абсолютно комфортно, невимушено, переживати позитивно свої досягнення, як особистий успіх.

Значні вимоги ставлять і до особистості викладача, а саме: вміти спостерігати і слухати; проявляти тактовність, повагу і довіру до студентів;

мати особисті позитивні якості; співпереживати і розуміти студентів, бути толерантним; сприяти виявленню власної думки кожного.

Гуманістичний підхід передбачає врахування стилю навчальної діяльності тих, кого навчають, особливостей сприйняття, перебігу психічних процесів, типу темпераменту особистості, що також позначається на всьому процесі навчальної діяльності студента.

Реалізація гуманістичного підходу відбувається шляхом:

- впровадження інтерактивного навчання;
- створення умов для особистісного зростання та самовияву (розвиток креативності, індивідуалізація навчання);
- налагодження взаємодії між викладачем та студентом на основі «суб'єкт-суб'єктних» відносин

6. Гуманістична спрямованість діяльності викладача.

Діяльність викладача відіграє також важливу роль у гуманізації процесу навчання. Гуманістична спрямованість діяльності викладача — найголовніша характеристика майстерності. Гуманістична спрямованість — спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків (І.А.Зязюн).

Якщо спрямованість педагога гуманістична, вона завжди виявляється як активна позиція. Це дає змогу оцінювати викладацьку діяльність з погляду не лише безпосередніх, а й опосередкованих результатів, тобто тих позитивних індивідуальних змін у життєдіяльності і структурі особистості вихованців, яких вони досягли у процесі навчання.

В.Сухомлинський вважав, що педагог, вихователь покликаний відчувати в кожному своєму вихованцеві активну істоту, читати його душу, вгадувати його складний духовний світ, але при цьому – берегти, щадити його недоторканість, вразливість. Тільки поважаючи гідність іншого, людина може здобути повагу і до себе.

Висновок. Сьогодні вища освіта володіє колосальним потенціалом формування суспільства нової якості. В сучасних умовах модернізації та глобалізації суспільних процесів все більш суттєві вимоги

стоять перед фахівцями, які забезпечують конкурентоспроможність держави на всесвітньому ринку. З огляду на це все більші вимоги ставлять і до ефективності науково-освітньої галузі.

Якщо ж зважити, що для суспільного поступу пріоритетом є розвиток природних здібностей особистості, що співпадає з гуманістичним трактуванням мети освіти, то можна визначити гуманізацію вищої освіти як першочергове завдання підвищення якості та ефективності освіти в цілому.

Отже, під гуманізацією освіти слід розуміти створення соціально-ціннісної та морально-психологічної основи для стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, що забезпечує становлення особистості в процесі навчання та в подальшому повноцінне функціонування її в соціумі. В протилежному випадку, небезпека дегуманізованої освіти може стати чинником соціальної нестабільності, або ж механізмом інтеграції людей в антигуманне чи псевдогуманне суспільство, риси якого проглядаються в сучасній Україні.

Література:

1. Бондаревська Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания.- Ростов-на-Дону: Тв.центр «Учитель», 1999.
2. Горбенко С.С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку: Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання.- Житомир: В.Б.Котвицький, 2008.- 416с.
3. Зязюн І.А. Гуманістична парадигма в освіті // Вища школа: реалії, тенденції, перспективи розвитку. Ч.ІІ: Нова парадигма вищої освіти. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 17-18 квітня 1996 р. – К., 1996. – С. 18-20.
- 4.Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч.посібн. для студ.вищ.навч.закладів/В.Л.Ортинський.- К.: Центр учбової літератури, 2009.-472с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О.М.Пехота, А.З. Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; За ред О.М.Пехоти.- К.: Видавництво А.С.К., 2003.- 255с.
- 6.Педагогіка:навч.-метод.посібник/уклад.О.М.Гавеля – К.:НАКККіМ, 2010.
7. Розин В.М. Образование как предмет философской рефлексии// Философия образования.- М.: Фонд «Новое тысячелетие», 1999.
8. Назарова М. А. Гуманизация общества и гуманитаризация естественно-научного образования в условиях информационно-коммуникативной

культуры: автореф.дис. на соиск. уч.степени канд. философ. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» / М. А. Назарова. — Новосибирск, 2007. — 20 с.

9. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. В.Г.Городяненка – К.: Видавничий центр «Академія», 2002

10. Сухомлинський В.О. Про виховання. – М.: Шкільна преса, 2003.

11. Хайдеггер М. Время и бытие . Статьи и выступления.- М.: Республика , 1993.